

A+

ARCHITECTUUR
IN BELGIË

255

AUGUSTUS – SEPTEMBER 2015

1966-2015
**HOE 'POSTMODERN'
ZIJN WE NOG?**
TECHNIEK **RETROGLAS**
EN **HIGHTECH BAKSTEEN**

GEKLIEDER IN BERGEN

BEL € 12,50 | INT € 19,50
TWEEMAANDELIJKS | IICAD | BRUSSEL
KANTOOR VAN AFGIFTE BRUGGE X | PB733

9 771375 507012

FOTO © MARC MAWET | MATADOR

DE SCHANDE VAN MONS

Deze kwestie raakt het hart van de architectuur als discipline. Het meest krachtige protest is noodzakelijk om aan deze pijnlijke klucht een einde te maken.

In 1986 kampte de Franse kunstenaar Daniel Buren met veel weerstand tegen zijn kunstwerk 'Deux plateaux', beter bekend als 'les colonnes de Buren' op de Cour d' Honneur van het Palais Royal in Parijs. Met Jacques Chirac, toenmalig burgemeester van Parijs op kop, beoordeelde de goegemeente het werk als te intellectueel, lelijk en niet respectvol voor de historische omgeving. ... Kortom, alle afgezaagde deuntjes van een publiek dat zich ongemakkelijk voelt bij kunst die niet meteen duidelijk en ontroerend is, en bovendien niet amusant (al amuseren mensen zich nu rot met die stompjes van Buren). Alsof de parking die er lag wel respect toonde voor de historische omgeving of zelfs maar 'leuk' was.

Ze vingen bot: de rechtbanken oordeelden uiteindelijk dat het morele recht van de kunstenaar voorgaat op het kleine – en naar bleek zeer tijdelijke – hartzeer van de omwonenden. Rond 2007 herhaalde de geschiedenis zich. Deze keer echter diende Buren een klacht in tegen de Franse Staat. Gebrekkig onderhoud had het werk zo aangetast dat de betekenis niet meer leesbaar was. Buren eiste herstelling of onmiddellijke afbraak. Alweer kreeg hij, op grond van zijn moreel recht als kunstenaar, gelijk.

Wat leert deze geschiedenis ons?

1. In een beschaafd land is het morele recht van een auteur een belangrijk goed. Het geldt ook wanneer die een daad stelt in de publieke ruimte.
2. Wat burgemeesters, laat staan ambtenaren of 'het publiek', van dat werk vinden weegt daar niet tegen op. In Frankrijk althans. Maar Frankrijk is dan ook een beschaafd land.
3. Het werk van Buren was, onder meer, een uitnodiging aan het publiek om zich deze plek toe te eigenen. Achteraf blijkt dat meer dan gelukt; de tegenstanders van het eerste uur konden zich de impact van het werk gewoon niet voorstellen. Cultuur gaat trouwens niet om unanimiteit en applaus, maar om openheid voor wat we ons nog niet, op een bepaalde manier, hadden voorgesteld. Over naar België, en wel naar Bergen, cultu-

rele hoofdstad van Europa 2015. De stad heeft deze eretitel schijnbaar meer dan ernstig genomen. In de noordoosthoek van de oude stadsomwalling creëerde ze een reeks nieuwe culturele voorzieningen, de 'culturele kilometer', die het patrimonium van de stad aanzienlijk verrijken, in een opmerkelijke dialoog met het militaire verleden van dit stadsdeel. Een sleutelproject van deze 'kilometer' is nochtans geen cultureel gebouw, maar een wooncomplex, ontworpen door het bureau Matador. Op pagina 46 van dit nummer gaat Michaël Ghyoot in op dit werk. Hij laat zien dat het door zijn subtiële inplanting en zijn krachtige representatie van de collectiviteit van bewoners een ruggengraat verleent aan de hele 'kilometer'.

Het ontwerp was, net als het project van Buren in Parijs, de uitkomst van een wedstrijd. Het Waals Gewest en de stad werkten vanaf het begin, in 2006, enthousiast mee aan de uitwerking ervan. Slechts op één punt rees er enige twijfel: de 'zwarte' (in werkelijkheid donkerbruine) steen die de architecten voorstelden, scheen in tegenspraak met het RCU (Règlement Communal d' Urbanisme). Om elke onenigheid te vermijden viel de keuze daarom op een ander, iets lichter type gevelsteen, en liet de ontwikkelaar bovendien op voorhand een tiental mock-ups bouwen voor een 'in-situ-reflectie'. Eén van die mock-ups werd door de Stad goedgekeurd. De werken startten dus onder een goed gesternte.

De crisis gooide echter roet in het eten: toen de ruwbouw van een deel van het project reeds klaar was, bleek er niet langer vraag naar de grotere appartementen. Een nieuw ontwerp voorzag daarom in kleinere eenheden, zonder te tornen aan inplanting en gevelbehandeling. Een nieuwe bouwvraag had zo niet meer dan een formaliteit mogen zijn. Tot consternatie van alle betrokkenen oordeelde de gemachtigde ambtenaar van de provincie, die zich eerder geen lor van de gesprekken rond de eerste bouwvraag had aangetrokken, op 28 februari 2013 nochtans dat dit ontwerp niet conform was met het RCU, en wel omdat... de gevelsteen

© MAXIME DELVALX

© MALIK CHOUKANE

zwart zou zijn. Dit ondanks de eerdere instemming met het proefmodel. Zelfs twee wetenschappelijke kleuranalyses wimpelde hij af met de sneer dat je experts alles kan laten beweren... De ambtelijke willekeur is daarmee duidelijk, maar om onnaspeurbare redenen leek niemand deze man een strobreed in de weg te durven leggen. Hij speelde nochtans hoog spel, want hij liet de werken onmiddellijk staken, met grote schade tot gevolg. De gemachtigd ambtenaar weigerde elke oplossing die niet aan zijn voorwaarden voldeed:

- Modification de la couleur du bâtiment clef (aanpassing van de kleur van het scharniergebouw);
- Concernant le bâtiment principal, la volonté du fonctionnaire délégué serait de retravailler la façade pour casser le caractère monolithique de l'immeuble, pour le rendre plus «léger». (wat het hoofdgebouw betreft zou het de wil van de gemachtigd ambtenaar zijn om het monolithisch karakter van het gebouw te breken om het 'lichter' te maken). Vooral dat tweede punt is opmerkelijk. Blijkbaar gaat het er de ambtenaar om dat het gebouw niet beantwoordt aan zijn frivole, 'lichtere' smaak. Door zijn positie kan hij die opleggen (hoewel hij, als jurist, ter zake volkomen incompetent is). Na verdere juridische contacten bereikten ambtenaar, stad en ontwikkelaar een compromis om o.a. delen van het scharniergebouw wit te schilderen. De architecten werden bij die besprekingen al snel geweerd, terwijl kopers van de appartementen helemaal geen stem hadden in de onderhandelingen. Dit is een schande. Fundamentele rechten als het morele recht van de auteur – en zelfs het sacrosancte eigendomsrecht – worden hier met de voeten getreden. De overheid geeft hier blijk van totale willekeur, door in één en hetzelfde dossier nu eens zus, dan weer zo te oordelen. Dat het gebouw 'te streng' of 'te donker' zou zijn, is immers niet meer dan een opinie. Administraties horen zich daarvan te onthouden, of ze toch zeker niet tot elke prijs door te drukken. Dit

verhaal eindigt bovendien in een verschrikking: een imposant complex veranderde in een farce, een goedkoop opgedirkt stuk ongeluk.

Met Burens Parijse wedervaren in het achterhoofd dringen zich bij dit jammerlijke verhaal een paar vragen op.

1. Kan Mons 2015, ondanks een mooi parcours, nog de titel van culturele hoofdstad claimen, als ze het auteursrecht zomaar met de voeten laat treden? Waarom treedt de stad niet op?
2. Is België een beschaafd land, of is het een surrealistische bananenrepubliek? De opinie van één ambtenaar blijkt hier immers zwaarder door te wegen dan het fundamentele, morele recht van auteurs, i.c. de architecten. Zelfs de rechten van de kopers zijn hier blijkbaar dode letter. Ze moeten op last van de gemachtigd ambtenaar, hun eerder vergunde woonst onherroepelijk ontsieren. Kan dat dan allemaal zomaar?
3. Zijn stedenbouwkundige vergunningen in dit land een kansspel? Met exact hetzelfde ontwerp win je de ene keer, en verlies je de volgende keer. Bonne chance à vous tous!

Deze kwestie raakt het hart van de architectuur als discipline. Het meest krachtige protest is noodzakelijk om aan deze pijnlijke klucht een einde te maken. Als dit institutioneel geweld ongestraft blijft, betekent dat het einde van de architectuur als maatschappelijk betekenisvolle discipline in België. Het is bovendien, en dat is minstens even erg, een kaakslag voor de vele ambtenaren die wél gewetensvol en constructief omgaan met de publieke ruimte. Elke architect, elke architectenvereniging, elke ambtenaar, elke kunstenaar die opereert in de publieke ruimte, dient daarom tegen deze gang van zaken te protesteren. Om de beschaving te herstellen. Om van een elementair rechtsgevoel nog niet te spreken.

Pieter T'Jonck

Op 11 september opende 'The Corner Show' in Extra City, Antwerpen. Deze groepstentoonstelling belicht de ruimte, functie en figuur van de hoek in kunst en architectuur, en toont werk van onder meer Céline Condorelli, Jan De Cock, Kersten Geers, Aglaia Konrad en Koen van den Broek, in een scenografie van Philip Metten. The Corner Show duikt ook op in de 'ruimte' van A+ met een interventie van de kunstenaar Steve Van den Bosch. Zijn 'Damage Claim' (2015), op pagina 8 en 9, documenteert de schade die de hoek van een boek over designer Dieter Rams tijdens een verzending opliep.

A+Friends kunnen zich via www.a-plus.be inschrijven voor een nocturne met exclusieve rondleiding door curator Wouter Davidts op 12 november 2015.

The Corner Show
tot 6 december 2015
Extra City Kunsthal, Antwerpen
www.extracity.org

A+

ARCHITECTUUR
IN BELGIË

255

AUGUSTUS – SEPTEMBER 2015

1966–2015

**HOE 'POSTMODERN'
ZIJN WE NOG?**

DE ANALOGE STAD IS DE VERSTAND-
HOUDING TUSSEN HET INDIVIDUELE
BOUWWERK EN HET GROTERE,
COLLECTIEVE ARTEFACT.

36

**Das ist Architektur, yet
Alles ist Architektur.**

tekst Carlo Menon

**Kinderen van de
postmoderne
revolutie**

tekst Pieter T'Jonck

42

**Playtime voor
De Bonte Stad**

tekst Guy Châtel

46

Bouwen voor de stad

MATADOR

tekst Michaël Ghyoot

50

**'Steden worden te
snel doodverklaard'**

tekst Paul Vermeulen

54

**Architectuur
zonder inhoud**

tekst Pieter T'Jonck

56

Champ continu

RTS LAUSANNE

tekst Pieter T'Jonck

59

Beeld en fragment

EXPO ROSSI

tekst Carlo Menon

60

**Postmodernisme en
het recht op de stad**

BRUSSEL

tekst Pieter T'Jonck,
Maurizio Cohen

8 ACTUEEL

COLUMN

- 12 Martin van Schaik
POËZIE
26 Peter Verhelst

65 TECHNIEK

Retroglas en
high-tech baksteen
tekst Chloë Raemdonck

70 CELLULE ARCHITECTURE

Insluiting vermijden
Crèche – Habay-la-Neuve
tekst Gilles Debrun

76 VLAAMS BOUWMEESTER

Dag van de Architectuur 2015
Open Oproep projecten

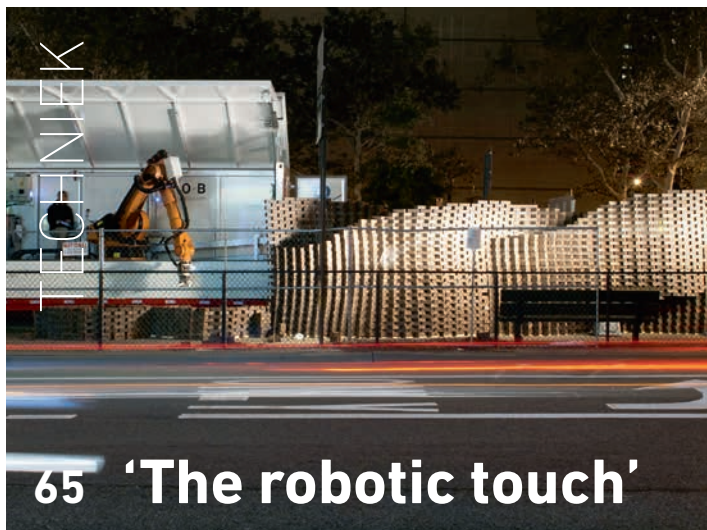
82 PRODUCT

90 BOEK

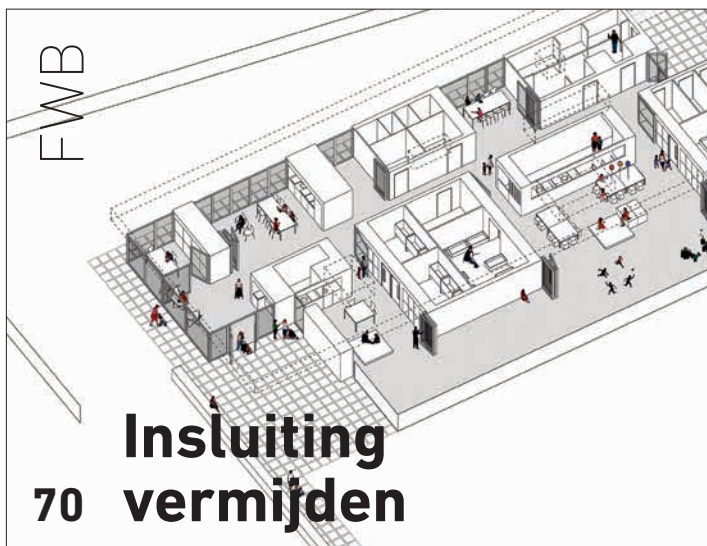
ACROSS
28

“Het is de heerlijke,
speelse kant van
de ruimte die ons
interesseert.”

[LABEL ARCHITECTURE]

65 'The robotic touch'

70 Insluiting vermijden

76 Open Oproep projecten

TWEEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT
Ernest Allardstraat 21/3 – B-1000 Brussel
TEL +32 2 645 79 10 | secretariaat@a-plus.be
www.a-plus.be

REDACTIE

HOOFDREDACTIE Pieter T'Jonck
EINDREDACTIE NEDERLANDS Thomas Martin
EINDREDACTIE FRANS Géraldine Michat
VORMGEVING Studio van Son
VERTALING Nathalie Capart, Marina Festré,
Alain Kinsella, Wouter Mees,
Martine Wezenbeek, Antoon Wouters

REDACTIECOMMISSIE

Ariette Baumans, Francis Catteeuw, Benoit Moritz,
Adrien Verschuer, Agnieszka Zajac
VOORZITTER Ward Verbakel

BOZAR ARCHITECTURE

COORDINATIE Marie-Cécile Guyaux, Elodie Degavre

A+ IS EEN PUBLICATIE VAN ICASD VZW

Informatiecentrum voor Architectuur,
Stedenbouw en Design | secretariaat@a-plus.be
DIRECTIE Laurence Jenard

RAAD VAN BESTUUR

VOORZITTER Maarten Delbeke
VICEVOORZITTER Chantal Vincent
SECRETAIR Benoit Moritz
LEDEN Dag Boutsen, Sylvie Bruyninckx,
Paul Dujardin, Marie Pok, Pierre Van Assche,
Piet Van Cauwenberghe, Eddy Vanzieleghem,
Ward Verbakel, Philémon Wachtelaer

FONDSSENWERVING

Sabrina Marinucci
sabrina.marinucci@a-plus.be

COMMUNICATIE

Shendy Gardin

COPYRIGHT ICASD

De verantwoordelijkheid voor de gepubliceerde
artikelen berust uitsluitend bij de auteurs. Alle rechten
voor het (zelfs gedeeltelijk) reproduceren, vertalen
of herwerken zijn voorbehouden voor alle landen.

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER

Maarten Delbeke
Ernest Allardstraat 21/3 – B-1000 Brussel

PUBLICITEITSREGIE A+MEDIA

Rita Minissi | rita.minissi@mima.be
TEL +32 2 332 37 82 FAX +32 2 332 37 83
Ernest Allardstraat 21/3 – B-1000 Brussel

DRUKKERIJ

Die Keure, Brugge

ADVERTEERDERS

BEGA | BIM | BITUBEL | BOZAR | CARIMAR |
CARRIÈRES DU HAINAUT | DORNBRACHT | DURAVIT |
FAB | FEBE | FLOS | FSB | GEBERIT | GRAND HORNU |
HOYEZ | KORATON | LANNOD UITGEVERIJ | RENSON |
SAINT GOBAIN GLASS | SAINT GOBAIN GYPROC |
STAD EN ARCHITECTUUR | STO | STÜV |
VAI (VLAAMS ARCHITECTUURINSTITUUT) |
VANDERSANDEN | VELLUX | VILLEROY & BOCH |
VOLA | WIENERBERGER

A+ is lid van het cim (Centrum voor Informatie over Media)
dat instaat voor de controle op oplage en verspreiding.

gemiddelde
oplage 2012-13:
14 800
exemplaren
ISSN 1375-5072

Lid van
de Unie van
de Uitgevers
van de
Periodieke Pers

Uit respect voor het milieu kiest A+ voor een drukkerij
in België. Anderzijds wordt het tijdschrift gedrukt op
FSC®-gecertificeerd papier, met plantaardige inkt en
alcoholarme (5%) verdunningsmiddelen. Alle middelen
zijn biologisch afbreekbaar. Het cellofaan waarin A+ verpakt
wordt voor verzending, is recycleerbaar.

FÉDÉRATION
WALLONIE-BRUXELLES

Met steun van de
Vlaamse overheid

ARCHITECTEN – adreswijzigingen: gelieve
door te geven aan secretariaat@a-plus.be
CETTE PUBLICATION EST
ÉGALEMENT ÉDITÉE EN FRANÇAIS

Dag van de Architectuur 2015 **Open Oproep: bezoek 27 projecten**

Op zondag 11 oktober organiseert het Vlaams Architectuurinstituut voor de zevende keer de Dag van de Architectuur. Die zondag kan het publiek in heel Vlaanderen en Brussel opmerkelijke gebouwen bezoeken die voor de gelegenheid de deuren openen. In het kader van dit initiatief zet het Team Vlaams Bouwmeester een reeks projecten in de kijker die het resultaat zijn van de Open Oproep, de selectieprocedure voor ontwerpers van projecten voor Vlaamse en lokale overheden. De Open Oproep is tot op heden nog steeds een unieke en vernieuwende manier van selecteren en onderhandelen, die een kwalitatief hoogwaardig resultaat vooropstelt.

Het programma en alle praktische informatie vindt u op www.dagvandearchitectuur.be

Meer over de Open Oproep in onze laatste publicatie: www.vlaamsbouwmeester.be/nl/publicaties/open-oproep

Sinds de Open Oproep-procedure in 2000 het licht zag, werden reeds 616 projecten gepubliceerd, wat inmiddels resulteerde in zo'n 214 opgeleverde realisaties: van scholen en culturele infrastructuur over zorgomgevingen tot administratieve gebouwen en publieke ruimte. Op de Dag van de Architectuur 2015 zijn er een dertigtal projecten te bezoeken. We maken u alvast warm met een aantal beelden van gebouwen uit het programma.

noAarchitecten,
Faculteit Rechten
en Rectoraat
Universiteit Hasselt,
2013

© KIM ZWARTS

TETRA architecten,
Bezoekerscentrum
voor de Haven, Gent,
2015

© FILIP DUJARDIN

BEL architecten,
Watersilo, Beersel,
2015

© NIELS DONCKERS

A+ IN SAMENWERKING MET DE VLAAMS BOUWMEESTER

BWMSTR

architecten Els Claessens
en Tania Vandenbussche,
Welzijnshuis,
Sint-Niklaas, 2015

